

9. Харитонов Є.О., Некіт К.Г. Соціальні мережі у системі правових зв'язків // Актуальні проблеми цивілістики у цифрову добу: онлайнові соціальні мережі : монографія / за ред. Є.О. Харитонова, О.І. Харитонової; укл. Б.В. Фасій ; НУ ОЮА. Одеса : Юридична література, 2018. С. 4.
10. Соціальна мережа (Інтернет). – URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Соціальна_мережа_\(Інтернет\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Соціальна_мережа_(Інтернет)).
11. Соціальна мережа. – URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Соціальна_мережа.
12. Перчаткина С.А., Черемисинова М.Е., Цирин А.М., Цирина М.А., Цомартова Ф.А. Социальные интернет сети: правовые аспекты // Журнал российского права. № 5. Москва : Юридическое издательство «Норма», 2012. С. 14–24.
13. Серьогін В.О. Соціальні мережі як загроза прайвесі // Форум права. 2011. № 2. С. 826.
14. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). – Режим доступу: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-5419-2016-INIT/en/pdf>.
15. P.A. de L. Granda, N.S. Mouriz, S.C.-M. Ruiloba Legal problems of social networks. // J&A Garrigues P. 1-4. URL: http://www.datenschutz-berlin.de/attachments/461/WP_social_network_services.pdf?1208438491.
16. Карпець А.Ю. Правові проблеми регулювання соціальних мереж в Україні // Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2012. № Вип. 107. Ч. 2. С. 107.
17. Харитонов Є.О. Концептуальні питання правового регулювання відносин у онлайнових соціальних мережах // Актуальні проблеми цивілістики у цифрову добу: онлайнові соціальні мережі : монографія / за ред. Є.О. Харитонова, О.І. Харитонової; укл. Б.В. Фасій ; НУ ОЮА. Одеса : Юридична література, 2018. С. 20.

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.2-1.18>

ШАБАНОВА С.О.

ЗУСТРІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК НОВЕЛА ЦІВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

У статті досліджуються загальні положення про зустрічне забезпечення як новелі цивільного процесу в Україні. Здійснюється аналіз норм чинного цивільного процесуального законодавства щодо особливостей та порядку здійснення цього інституту в механізмі цивільного процесуального судочинства. Визначаються шляхи вдосконалення та роль зустрічного забезпечення в цивільному процесі.

Наголошено, що за загальним правилом цивільного права відповідальність настає за протиправні діяння суб'єкта. Необхідно зазначити, що збитки, завдані відповідачу заходами із забезпечення позову, можуть виникнути із правомірних дій позивача і суду. Обов'язковою підставою відшкодування збитків, завданих забезпеченням позову, є скасування заходів забезпеченням позову, набранням законної сили ухвалою про закриття провадження у справі або залишення заяви без розгляду, набранням законної сили рішенням суду про відмову в задоволенні позову.

На основі аналізу підстав ухвалення відповідних судових рішень можна встановити, що вони не завжди є незаконними, а позивач може не усвідомлювати незаконності своїх дій, пов'язаних із пред'явленням позову та заходами забезпечення позову. Визначено, що найпоширенішою підставою відповідальності заявитника є те, що збитки, заподіяні заходами забезпечення позову, можуть бути стягнуті лише в тому випадку, якщо вони виникли в той період часу, коли діяли заходи забезпечення позову, вжиті за клопотанням позивача. Якщо ж ці збитки викликані обставинами, що сталися раніше або пізніше за цей період часу, то вони стягненню не підлягають.

© ШАБАНОВА С.О. – кандидат юридичних наук, асистент кафедри цивільного процесу (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

Визначено, що чинне цивільне процесуальне законодавство України визначає декілька способів здійснення зустрічного забезпечення. Так, за загальним правилом, воно може забезпечуватися шляхом внесення на депозитний рахунок суду грошових коштів у розмірі, визначеному судом.

Зроблено висновок, що дослідження та аналіз норм чинного цивільного процесуального законодавства України щодо правової регламентації зустрічного забезпечення як новели цивільного процесу дозволив виявити та визначити особливості та порядок здійснення цієї правової конструкції в цивільному судочинстві. В межах дослідження закладено підґрунтя для більш фундаментального і поглибленого дослідження нового для цивільного процесу як науки та і процедури інституту в подальших наукових працях.

Ключові слова: Цивільний процесуальний кодекс України, цивільний процес, суд, позов, позивач, відповідач, забезпечення позову, зустрічне забезпечення.

The article explores the general provisions on counterclaim as a novelty of the civil process in Ukraine. The norms of the current civil procedural legislation concerning the peculiarities and the order of implementation of this institute in the mechanism of civil procedural proceedings are analyzed.

The ways of improvement and the role of counter security in the civil process are determined. It is emphasized that, under the general rule of civil law, liability is for the wrongful act of the subject. It should be noted that the damages incurred in accordance with the enforcement of the claim may arise from the proper actions of the claimant and the court.

Compulsory grounds for compensation for damages caused by securing a claim are the cancellation of measures by securing a lawsuit, obtaining legal force by deciding to close the proceedings in a dispute, or by declining a lawsuit. Based on the analysis of the grounds for the adoption of the relevant court decisions, it can be concluded that they are not always illegal, and the plaintiff may not be aware of the illegality of his actions related to the filing of the claim and the measures of securing the claim.

It has been determined that the most common ground for a claimant's liability is that the damages incurred by the claimant's actions can only be recovered if they arose during the time period during which the claimants actions were taken.

However, if these losses are caused by circumstances that have occurred earlier or later for this period of time, they are not liable. It is determined that the current civil procedural law of Ukraine defines several ways of implementing the collateral. Thus, as a general rule, it can be secured by depositing into the deposit account of the court the amount determined by the court.

It is concluded that the research and analysis of the rules of the current civil procedural legislation of Ukraine on the legal regulation of counter collateral as a novelty of the civil process allowed to identify and determine the peculiarities and the procedure for the implementation of this legal structure in civil proceedings. Therefore, this study provides the basis for a more fundamental and in-depth study of this new civilian process, both as a science and as an institution's procedure in further scientific work.

Key words: The Civil Procedural Code of Ukraine, civil procedure, court, lawsuit, plaintiff, defendant, securing the claim, counter-insurance.

Вступ. В сучасних умовах, коли цивільне судочинство України зазнає суттєвих змін, все більш утверджується принцип диспозитивності цивільного процесу. На підтвердження цьому інститут зустрічного забезпечення як новела чинного Цивільного процесуального кодекса України (далі – ЦПК [1]) останнім часом стає провідним предметом досліджень у цивільному процесі як юридичній науці.

Відповідно до статей 55, 124 Конституції України кожному гарантується судовий захист його прав, свобод та законних інтересів [2]. Закон України «Про судоустрої і статус суддів» в ч. 1 ст. 7 також передбачає, що кожному гарантується захист його прав, свобод та законних інтересів незалежним і безстороннім судом, утвореним відповідно до закону [3].

Реалізація права на судовий захист багато в чому залежить від належного правового механізму. Так, одним із недоліків судового способу захисту порушеного права є його фактична

неоперативність, що ініційована вимогою суворого дотримання цивільної процесуальної форми. Через це розгляд справ може затягнутися, що спричинить негативні наслідки не тільки для особи, яка постраждала від цивільного правопорушення, але й для самого правопорушника або станеться навіть так, що розгляд справи взагалі втратить будь-який сенс. Для запобігання такій ситуації в цивільному процесуальному законодавстві нещодавно запроваджено інститут зустрічного забезпечення, порядок застосування якого визначений нормами ЦПК.

Узагальнення проблемних питань, їх нова постановка та вирішення буде суттєво впливати на теорію цивільного процесуального права та практику судового захисту як фізичних, так і юридичних осіб.

У практиці судів загальної юрисдикції в умовах змагальності сторін дане питання викликає гострі наукові дискусії, що свідчить про актуальність цього питання, не лише в теоретичному, а перш за все в практичному плані, оскільки інститут зустрічного забезпечення позову можливо розглядати як процесуальний інститут самозахисту в цивільному судочинстві.

Стан дослідження теми. Теоретичним підґрунтам для дослідження проблемних аспектів нормативної регламентації зустрічного забезпечення стали роботи таких вчених та практиків – Д.Д. Луспеника, Л.А. Островської, А. Бойчука, М.Д. Олегова, М.А. Рожкової та інших правознавців.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження зустрічного забезпечення як новели цивільного процесу.

Для досягнення встановленої мети були поставлені такі завдання:

- дослідити та здійснити аналіз норм чинного процесуального законодавства щодо зустрічного забезпечення як новели цивільного процесу в Україні;
- визначити особливості та порядок здійснення цього інституту в механізмі цивільного процесуального судочинства;
- виявити шляхи вдосконалення та ролі зустрічного забезпечення в цивільному процесі.

Результати дослідження. Донедавна в юридичній літературі існували різні точки зору стосовно того, чи може відповідач у справі звернутися із заявою про забезпечення позову до суду.

М.Д. Олегов зазначав, що відповідач може реалізувати дане право тільки в тому разі, якщо він пред'явить зустрічний позов, тобто коли відповідач стає позивачем за зустрічним позовом [4, с. 238].

На думку М.А. Рожкової та А. Бойчука, значення інституту забезпечення позову складається з того, що за його допомогою захищаються права та законні інтереси позивача і, відповідно, третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору, але не відповідача і не третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, яка не є суб'єктом спірного матеріального правовідношення і не претендує на предмет спору [5, с. 23; 6].

Проте В.В. Ярков стверджував, що заява про засоби забезпечення може бути подана не тільки позивачем, але і відповідачем, наприклад, щоб гарантувати стягування судових витрат відповідачем з позивача при необґрунтованому, на думку відповідача, поданні позову [7, с. 238].

Останню позицію доцільно вважати більш правильною, оскільки такий підхід забезпечує рівний судовий захист прав і законних інтересів всіх учасників цивільного процесу, адже сторони в цивільному процесі користуються рівними процесуальними правами, тобто користуються рівними правами щодо подання клопотань, надання доказів, здійснення інших процесуальних прав та обов'язків, передбачених ЦПК. Тобто суд не має права своїми діями ставити будь-яку із сторін в переважне становище. Такий підхід знайшов своє відображення в ст. 154 ЦПК України з відповідною назвою «Зустрічне забезпечення» внаслідок прийняття 03 жовтня 2017 р. Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» № 2147-VIII [8].

На противагу інституту забезпечення позову, що за своєю правовою природою є гарантією забезпечення інтересів позивача та інтересів судочинства, новелою ЦПК, в силу принципу рівноправності сторін, стали додаткові процесуальні гарантії інтересів відповідача, запроваджені нормами чинного цивільного процесуального законодавства, у вигляді інституту зустрічного забезпечення.

Аналогічну точку зору висловлює Й.А. Островська, згідно з якою на відміну від забезпечення позову, метою якого є захист інтересів позивача, зустрічне забезпечення спрямоване, перш за все, на захист інтересів відповідача [9]. Цей інститут передбачає спеціальний порядок

заходів щодо можливого відшкодування йому збитків, завданіх забезпеченням позову. Адже вимоги позивача за пред'явленним позовом можуть бути і не задоволені, а тому ЦПК України тепер закріплює конкретні гарантії інтересів особи, щодо якої вжито заходи забезпечення позову.

У ст. 154 ЦПК не визначено поняття «зестрічне забезпечення». В ч. 1 цієї статті лише регламентується можливість суду вимагати від особи, яка звернулася із заявою про забезпечення позову, забезпечити відшкодування збитків відповідача, які можуть бути спричинені забезпеченням позову. Таким чином, дана норма свідчить про можливість суду як про його право, а не обов'язок вимагати зестрічне забезпечення. Аналогічну точку зору висловлює Й.Д.Д. Луспеник, згідно з якою суд самостійно має оцінювати необхідність надання зестрічного забезпечення, оскільки за загальним правилом вирішення цього питання має диспозитивний характер [10].

Категорія «збитки» регламентується нормами матеріального права в межах Цивільного кодексу України. Збитками відповідно до ст. 22 ЦК України є втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищеннем або пошкодженням речі, а також витрати, які особа здійснила або мусить здійснити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки), та доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода) [11].

Законодавець встановленням права відшкодування збитків у визначених випадках керується мотивами, що спрямовані на захист відповідача, який з вини позивача необґрунтовано зазнав збитків, пов'язаних із виконанням ухвали про забезпечення позову. Тому, в разі виникнення спірних питань щодо відшкодування збитків, суд має тлумачити норми права, враховуючи мотиви законодавця. Право на відшкодування збитків, пов'язаних із виконанням ухвали про забезпечення позову, захищає права та інтереси відповідача, який необґрунтовано з вини особи, на користь якої було вжиті заходи забезпечення позову, зазнав збитків [12].

За загальним правилом цивільного права відповідальність настає за протиправні діяння суб'єкта. Необхідно зазначити, що збитки, завдані відповідачу заходами із забезпечення позову, можуть виникнути із правомірних дій позивача і суду. Обов'язковою підставою відшкодування збитків, завданіх забезпеченням позову, є скасування заходів забезпеченням позову, набрання законної сили ухвалою про закриття провадження у справі або залишення заяви без розгляду, набрання законної сили рішенням суду про відмову в задоволенні позову.

З аналізу підстав ухвалення відповідних судових рішень можна встановити, що вони не завжди є незаконними, а позивач може не усвідомлювати незаконності своїх дій, пов'язаних із пред'явленням позову та заходами забезпечення позову. Позивач також може діяти на законних підставах, наприклад, відмовитися від позову. Може також бути встановлено, що провадження відкрито без додержання вимог норм чинного ЦПК України. Відповідно до ч. 4 ст. 1166 Цивільного кодексу України шкода, завдана правомірними діями, відшкодується у випадках, встановлених, зокрема, Цивільним кодексом України та іншими законами.

Наступною підставою відповідальності заявника є те, що збитки, заподіяні заходами забезпечення позову, можуть бути стягнуті лише в тому випадку, якщо вони виникли в той період часу, коли діяли заходи забезпечення позову, вжиті за клопотанням позивача. Якщо ж ці збитки викликані обставинами, що сталися раніше або пізніше за цей період часу, то вони стягненню не підлягають.

Визначити як початок, так і завершення зазначеного строку досить складно. Так, суд уживає заходи забезпечення за клопотанням позивача, виносить ухвалу про задоволення позову, рішення це набирає чинності, але потім скасовується апеляційним судом. Далі заявляються позови про відшкодування збитків, що викликані заходами забезпечення позову, за час від дати винесення ухвали до вживання таких заходів до дати скасування судового рішення, що раніше набрало чинності.

Виходячи із зазначеного вище, керуючись ч. 2 ст. 154 ЦПК, можна зробити висновок, згідно з яким зестрічне забезпечення є можливим тільки в тому випадку і за той період у часі, коли існувало забезпечення позову.

Слід звернути увагу, що норми ЦПК (п. 1,2 ч. 3 ст. 154) передбачають підстави, за наявності яких суд зобов'язаний застосувати зестрічне зобов'язання, а саме:

– відсутність місця проживання (перебування) або місцезнаходження позивача на території України, зареєстрованого в установленому законом порядку;

– відсутність на території України майна позивача в розмірі, що є достатнім для відшкодування можливих збитків відповідача, спричинених забезпеченням позову, у випадку відмови у позові;

– надано докази про ускладнення або неможливість майбутнього виконання рішення суду про відшкодування збитків відповідача, які можуть бути спричинені забезпеченням позову, у випадку відмови у позові, внаслідок:

- а) майнового стану позивача;
- б) дій позивача щодо відчуження такого майна;
- в) інших дій позивача.

Чинне цивільне процесуальне законодавство України визначає декілька способів здійснення зустрічного забезпечення (ч. 4 ст. 154 ЦПК). За загальним правилом, воно може забезпечуватися шляхом внесення на депозитний рахунок суду грошових коштів у розмірі, визначеному судом. Разом із тим, закон не визначає жодних мінімальних та максимальних розмірів відповідної грошової суми, а лише зазначає в ч. 5 цієї статі, що цей розмір має визначатись судом з урахуванням обставин справи в кожному випадку окремо і має бути співмірним із заходами забезпечення позову, застосованими судом, та розміром збитків, яких може зазнати відповідач у зв'язку із забезпеченням позову.

Іншими способами здійснення зустрічного забезпечення можуть бути такі:

- надання фінансового забезпечення, зокрема поруки або банківської гарантії;
- вчинення інших дій, визначених судом.

Таким чином, вичерпний перелік способів здійснення зустрічного забезпечення нормами чинного ЦПК не визначений.

У ч. 6 ст. 154 ЦПК визначено порядок застосування зустрічного забезпечення. Так, він може відбуватися шляхом:

- зазначення про це безпосередньо в ухвалі про забезпечення позову;
- внесення окремої ухвали про зустрічне забезпечення;

В останньому випадку, коли постановляється окрема ухвала (це відбувається внаслідок подання клопотання про зустрічне забезпечення після застосування заходів забезпечення позову судом), строк вирішення цього питання не може перевищувати десяти днів з моменту подання відповідного клопотання. Копія ухвали про це має бути направлена учасникам справи не пізніше, ніж на наступний день, коли її було постановлено.

Можна стверджувати, що заходи забезпечення відшкодування можливих збитків відповідачу можуть бути вжиті:

- як одночасно із вжиттям заходів до забезпечення позову;
- так і після вжиттям заходів до забезпечення позову.

Ухвалу про зустрічне забезпечення можливо оскаржити як разом з ухвалою про забезпечення позову, так і окремо від неї (ч. 11 ст. 154 ЦПК).

Закон висуває чіткі умови щодо змісту ухвали, в якій встановлюється зустрічне забезпечення (ч. 7 ст. 154 ЦПК):

– по-перше, якщо має бути внесена відповідна грошова сума на депозитний рахунок суду, то має зазначатись її розмір;

– по-друге, якщо зустрічне забезпечення передбачає інші дії, то мають бути визначені ці дії.

Окремо в ч. 8 ст. 154 ЦПК визначається строк надання зустрічного забезпечення. Так, за загальним правилом, він не може перевищувати десяти днів з дня постановлення відповідної ухвали. Винятком є випадки, коли зі змісту заходів зустрічного забезпечення не випливає інше.

На особу, яка подала заяву про застосування забезпечення позову і яка передбачає зустрічне забезпечення, законом покладається обов'язок надати суду документи в підтвердження наданого зустрічного забезпечення. Внаслідок порушення такої вимоги у встановлений судом строк, ухвала про забезпечення позову та, відповідно, про зустрічне забезпечення скасовується судом (ч. 9, 10 ст. 154 ЦПК).

Крім зазначеного вище, нормами ЦПК в межах ст. 155 визначено інші підстави та порядок скасування зустрічного забезпечення. Так, зокрема, підставами його скасування є такі:

– закриття провадження у справі у випадку відсутності предмету спору, внаслідок укладення сторонами мирової угоди або угоди про передачу спору на вирішення третейського суду (за умови її затвердження судом), за умови неможливості правонаступництва, якщо для однієї із сторін настало смерть або її оголошено померлою (для фізичних осіб), або для юридичних осіб відбулося припинення їх діяльності;

– залишення позову без розгляду в тому випадку, коли між сторонами укладено угоду про передачу спору на вирішення до третейського суду;

– набрання законної сили рішенням суду про задоволення позову в повному обсязі та інше.

Таким чином, дослідження та аналіз норм чинного цивільного процесуального законодавства України щодо правової регламентації зустрічного забезпечення як новели цивільного процесу дозволив виявити та визначити особливості та порядок здійснення такої правової конструкції в цивільному судочинстві. В межах цього дослідження закладено підґрунтя для більш фундаментального і поглибленого дослідження цього нового для цивільного процесу як науки та і процедури інституту в подальших наукових працях.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV // Відомості Верховної Ради. 2004. № 40 / 40-42 /. Ст. 492.
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. Ст. 545.
4. Комментарий к Арбитражному процесуальному кодексу Российской Федерации (постатейный) / Отв. ред. М.С. Шакарян. М. : Проспект, 2003. С. 238.
5. Рожкова М.А. Обеспечительные меры арбитражного суда // Законодательство. 2003. № 4. С. 23.
6. Бойчук А. Забезпечення заходів в господарському процесі / А. Бойчук. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/gospodarske-pravo/zabezpechennya-zahodiv-v-gospodarskomu-procesi.html>.
7. Комментарий к Арбитражному процесуальному кодексу Российской Федерации (постатейный) / Под ред. В.В. Яркова. М. : Волтерс Клювер, 2004. С. 238.
8. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03 жовтня 2017 р. № // Відомості Верховної Ради України. 2017 р. № 48. Ст. 436.
9. Островська Л.А. Зустрічне забезпечення позову як обов'язковий елемент інституту забезпечувальних заходів в цивільному процесі / Л.А. Островська // Новели цивільного процесуального кодексу України [Електронне видання] : матеріали «круглого столу» (м. Одеса, 26 березня 2018 р.) / за заг. ред. Н.Ю. Голубової; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Фенікс, 2018. С. 37–40.
10. Луспеник Д.Д. Зустрічне забезпечення – новела цивільного процесу / Д.Д. Луспеник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sud.ua/ru/news/publication/107640-zustrichne-zabezpechennya-novela-tsivilnogo-protsesu>.
11. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.
12. Заверуха С. Відшкодування збитків як міра цивільно-правової відповідальності // Підприємництво, господарство і право. 2013. № 11. С. 17.